

Частина 2. Результати емпіричних психологічних досліджень

Алмаші Світлана. Проблема дослідження соціально-психологічних характеристик людей літнього віку

У статті проаналізовані соціально-психологічні особливості людей літнього віку. Охарактеризовано проблему соціалізації та соціально-психологічної адаптації літніх людей. Представлені результати емпіричного дослідження. Окреслено перспективу подальшої роботи, яка полягає у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на оволодіння знаннями про особливості міжособистісного спілкування людей літнього віку.

Ключові слова: соціально-психологічні характеристики, соціалізація, соціально-психологічна адаптація, міжособистісна взаємодія.

Актуальність дослідження. Динамічні соціальні, економічні, політичні перетворення сучасного суспільства визначають якість життя громадян держави. Найбільше згадані перетворення відображаються на окремих соціальних спільнотах, на людях, які мають особливі потреби, зокрема, на людях літнього віку. Старість, пізня зрілість, пізня дорослість, геронтогенез, дряхлість, третій вік, похилий вік, літній вік – поняття, що позначають період життя людини, який починається приблизно з шістдесяти років і триває до закінчення її життя. Це – третя, заключна епоха життя, котра неоднозначно оцінюється науковцями і суспільством. Це не тільки епоха втрат, проблем, хвороб, але й епоха цілісного функціонування особистості. Адже, поряд з обмеженням життєдіяльності організму, зі згортан-

ням його окремих функцій, зниженням адаптаційних психофізіологічних можливостей, з'являються нові функції, механізми, можливості, які забезпечують пристосування людини до нової ситуації.

Тривалий час у вітчизняних наукових роботах, що присвячені вивченню старості, увага акцентувалася на біологічних і соціальних аспектах. Психологічні особливості осіб похилого віку досліджувалися М. Д. Александровою, Б. Г. Ананьевим та ін. в контексті вивчення закономірностей психічного розвитку особистості; періодизацією старості займалися О. Г. Лідерс, В. Ф. Моргун, М. С. Пряжников та ін. Психологічні механізми старіння розглядали В. В. Безруков, Т. Д. Марцинковська, В. В. Фролькіс та ін. Наближались до вивчення психології особистості в похилому віці Е. Еріксон, який описував кризу старості, С. Д. Максименко, котрий інтерпретував смисл життя людей цього віку, М. Л. Смутьсоє, яка окреслила механізми, умови позитивного розвитку особистості, новоутворення людей літнього віку. Різні типи розвитку особистості в цьому віці виділяли Є. С. Авербух, Л. І. Анциферова, І. С. Кон та ін. Особистісним якостям літніх людей приділяли увагу О. О. Березіна, І. В. Грошев, М. В. Єрмолаєва та ін.

Соціальні питання старіння та старості, зокрема, що пов'язані з адаптацією до нових умов, розглядали К. Висьневська-Рошковська, Р. С. Яцемирська та ін., з адаптацією до статусу пенсіонера – М. Я. Сонін, В. Д. Шапіро та ін. Психологічні механізми ідентифікації та стереотипізації людей похилого віку, явище «взаємовідчуження поколінь» обґрунтовувала О. В. Краснова. Питання соціально-психологічних контактів в похилому віці вивчали Л. Л. Карстенсен (емоційні взаємини в довготривалих шлюбах), Л. О. Регуш (самотність старих осіб у сім'ї), В. Д. Альперович (типологія взаємин літнього подружжя) [3]. Водночас, якщо порівнювати інтенсивність вивчення вченими-психологами різних вікових періодів, психологія літнього віку у дослідженнях представлена значно менше. Сьогодні існує об'єктивна необхідність приділити увагу науковців цьому важливому періоду онтогенезу людини й тому, безумовно, звернення до проблеми розвитку особистості в

цей віковий період, визначення соціально-психологічних характеристик осіб літнього віку є актуальним. Мета статті полягає в емпіричному дослідженні соціально-психологічних характеристик людей літнього віку.

Результати дослідження. Дослідження проводилося на базі курортно-санаторного комплексу «Боржава». Вибірку склали 44 відвідувачі комплексу у віці 60-72 роки. Першою методикою, яку ми використали в ході нашого дослідження була методика «Виявлення суб'єктивного відчуття самотності» (Д. Рассел, М. Фергюсон). За даною методикою ми отримали показники рівнів вияву самотності. Отримані результати даної методики представлені в таблиці (див. табл.1).

Таблиця 1

Показники рівнів вияву самотності за методикою «Виявлення суб'єктивного відчуття самотності» (Д. Рассел, М. Фергюсон)

Рівні вияву самотності	Досліджувані (%)
високий рівень самотності	32
середній рівень самотності	36
низький рівень самотності	32

Як бачимо, серед досліджуваних найбільш виражений середній рівень самотності – 36%. Досить високі показники високого ступеня прояву самотності (32%). Тобто, 14 досліджуваних вказують на те, що їм немає з ким поговорити, не вистачає спілкування, вони почуваються покинутими. Для них нестерпно бути такими самотніми. Власне, саме даний курортний відпочинок є можливістю поспілкуватися з людьми, тимчасово позбутися самотності. Багато літніх людей вказали, що люди є навколо них, проте вони не з ними. Показники низького рівня самотності складають 32%.

З метою дослідження особливостей емоційної регуляції літніх людей, нами був проведений тест «Самооцінка психічних станів» Айзенк. Ми визначили показники вираженості тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності. Отримані результати дослідження подані в таблиці (див. табл. 2).

Таблиця 2.
Результати тесту «Самооцінка психічних станів» (Айзенк)
(у відсотках)

№	Показник	Рівні у %		
		Високий	Середній	Низький
1	Тривожність	34	38,6	27,4
2	Фрустрація	25	36,4	38,6
3	Агресивність	20,5	40,9	38,6
4	Ригідність	31,8	38,6	29,6

Серед досліджуваних показників найвищі результати прояву ригідності та тривожності. Зокрема, високий рівень прояву ригідності притаманний – 31,8% досліджуваних, середній рівень – 38,6%, а низький – 29,6%. Це вказує на нездатність більшості досліджуваних змінювати свої уявлення про оточення відповідно до змін у ньому. Показники тривожності характеризуються наступними результатами: високий рівень прояву притаманний – 34% досліджуваних, середній рівень – 38,6%, а низький – 27,4%.

Підвищений рівень тривожності може бути зумовлений новим етапом життя літніх людей та нездатністю контролювати весь потік життя найближчого оточення, в наслідок чого й зростає підвищена тривожність. Закономірно, що для людей літнього віку до 65 років спостерігається підвищена ситуативна тривожність, а вище 65 років – особистісна. Подібна ситуація характеризується наявністю стану несвідомого страху, відчуттям невизначеної загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу та небезпечну. Людина, схильна до такого стану, постійно знаходиться в настороженому і пригніченому настрої, у неї ускладнений контакт із навколишнім світом. Оточення сприймається як вороже та загрозове, а це, в свою чергу, може стати причиною утрудненої взаємодії з навколишнім середовищем. Деяко нижчими, проте з високою часткою високого рівня прояву, характеризуються показники фрустрації та агресивності. Зокрема, високий рівень прояву фрустрації притаманний для 25% досліджуваних, а відповідний показник агресивності сягає 20,5% досліджуваних. Отримані показники можуть вказувати на утруднене пристосування до нової соціальної ролі у суспільстві та серед найближчого оточення.

Аналізуючи результати отримані за методикою К.Томаса «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки», адаптація Н.В.Гришиної, можемо констатувати наступне (див. табл. 3). Як бачимо, літні особи в міжособистісному спілкуванні менше схильні як до прямого суперництва, так і до спільного розв'язання проблем, що виявляється в пошуку альтернативи, яка влаштовує кожного.

Таблиця 3
Показники способів регулювання конфліктів за методикою К.Томаса «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки», адаптація Н.В.Гришиної

	Шкали				
	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Сер. бал	2,88	6,12	7,08	6,95	6,99

Частіше вони або пристосовуються до ситуації, а тому жертвують власними інтересами заради інших, або уникають її вирішення, обговорення непорозумінь, або йдуть на окремі поступки один одному (компроміс). Середнє значення за показником компромісу складає 7,08, пристосування – 6,99, уникнення – 6,95, співпраці – 6,12, суперництва – 2,88.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на основі дослідження соціально-психологічних особливостей людей літнього віку можемо констатувати наступне:

- Отримані результати вказують, що серед досліджуваних найбільш виражений середній рівень самотності – 36%. Досить високі показники високого ступеня прояву самотності (32%). Це вказує на те, що багатьом досліджуваним немає з ким поговорити, не вистачає спілкування, вони почуваються покинутими. Для них нестерпно бути такими самотніми. Власне, саме даний курортний відпочинок є можливістю поспілкуватися з людьми, тимчасово позбутися самотності. Багато літніх людей вказали, що люди є навколо них, проте вони не з ними.
- У досліджуваних відвідувачів комплексу спостерігаються високі результати прояву ригідності та тривожності.

Зокрема, високий рівень прояву ригідності притаманний – 31,8% досліджуваних, середній рівень – 38,6%, а низький – 29,6%. Це вказує на нездатність більшості досліджуваних змінювати свої уявлення про оточення відповідно до змін у ньому. Показники тривожності характеризуються наступними результатами: високий рівень прояву притаманний – 34% досліджуваних, середній рівень – 38,6%, а низький – 27,4%. Підвищений рівень тривожності може бути зумовлений новим етапом життя літніх людей та нездатністю контролювати весь потік життя найближчого оточення, внаслідок чого й зростає підвищена тривожність. Закономірно, що для людей літнього віку до 65 років спостерігається підвищена ситуативна тривожність, а вище 65 років – особистісна. Подібна ситуація характеризується наявністю стану несвідомого страху, відчуттям невизначеної загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу та небезпечну. Людина, схильна до такого стану, постійно знаходиться в настороженому і пригніченому настрої, у неї ускладнений контакт із навколишнім світом. Оточення сприймається як вороже та загрозливе, а це, в свою чергу, може стати причиною утрудненої взаємодії з навколишнім середовищем.

- Бачимо, що літні особи в міжособистісному спілкуванні менше схильні як до прямого суперництва, так і до спільного розв'язання проблем, що виявляється в пошукові альтернативи, котра влаштовує кожного. Частіше вони або пристосовуються до ситуації, а тому жертвують власними інтересами заради інших, або уникають її вирішення, обговорення непорозумінь, або йдуть на окремі поступки один одному (компроміс).

Отримані результати вказують на недостатній рівень міжособистісного спілкування осіб похилого віку та необхідність цілеспрямованого впливу на нього з метою його оптимізації. Перспективу подальшої роботи вбачаємо у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на оволодіння знаннями про особливості

міжособистісного спілкування та розвиток умінь і навичок застосування отриманих знань у процесі міжособистісної взаємодії.

Список джерел:

1. Анциферова Л. Психология старости: особенности развития личности в период поздней взрослости / Л. Анциферова // Психологический журнал. – 2001. – №3. – Т. 22. – С. 86-99.
2. Долинська Л. В. Геронтопсихологія. Практикум. Хрестоматія: Реком. МОН молодьспорт України як навч. Посібник для студ. ВНЗ / Л. В. Долинська, Л. М. Співак. – К.: Каравела, 2012. – 240 с.
3. Коваленко О.Г. Особливості міжособистісного спілкування осіб похилого віку та їхня соціальна активність / О.Г. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. - №5. – 2015. – С. 82-84.
4. Лозинський В. С. Психологічні особливості поведінки людей похилого віку / В. С. Лозинський, Ю. В. Фещенко // Пробл. Старения и долголетия. – 2004. – Том 13, № 3. – С. 456-457.

The Problem Of Studying Socio-Psychological Characteristics Of Elderly People

The article analyzes socio-psychological features of elderly people. The problem of socialization, social and psychological adaptation of older people is characterized. The results of empirical research are presented. The prospect of further work, which consists in preparation of the program of social-psychological training aimed at mastering the knowledge about the peculiarities of interpersonal communication of elderly people, is outlined.

Key words: socio-psychological characteristics, socialization, socio-psychological adaptation, interpersonal interaction.

@ Аллаші Світлана. Стаття надійшла 1 березня 2018 р.